

Loyaliteit tussen ouders en kinderen

Voor het begrijpen van gezins- en familierelaties is het van groot belang de essentie van de hier bedoelde loyaliteit te onderkennen.

In tegenstelling tot loyaal-voelen en loyaal-weten met betrekking tot bijvoorbeeld godsdienst, landsbelang en groepsbelang, gaat het hier om een 'zijns'-loyaliteit. De wortels van deze zijns-loyaliteit gaan terug tot de oorsprong van existentiële, asymmetrische ouder-kind banden. Door geboorte is ieder mens in een niet te ontkennen, onomkeerbare verhouding met zijn ouders gekomen. De basis hiervoor ligt voor een belangrijk deel in biologische, erfelijke verwantschap. Andere belangrijke bouwstenen zijn: het gezamenlijk hebben van het erfgoed van de verworvenheden en de lasten van vorige generaties en persoonlijke 'legaten', verwachtingen en ongeschreven wetten binnen familieverbanden.* Door de generaties heen liggen deze oorspronkelijke ouder-kind loyaliteiten gebed in een voedingsbodem waarvan de aard en de kwaliteit gevormd wordt door in de loop van de tijden opgebouwd vertrouwen, verdiensten en rechtvaardigheid.

Het gezamenlijk hebben van loyaliteitswortels en van het door de vorige generaties opgebouwde erfgoed vormt een onvervangbare band tussen mensen. Deze band is niet alleen bestand tegen fysieke en geografische scheiding, maar is tevens bepalend voor de mate waarin nakomelingen zich vrij kunnen voelen om vanuit de oorspronkelijke bronnen van vertrouwen andere relaties aan te gaan die buiten de sfeer liggen van de gezinnen van herkomst.

Mensen blijven loyaal aan het oorspronkelijke gezin, ook lang nadat ze, ogenschijnlijk door eigen keuze of door noodzaak, alle banden daarmee verbroken hebben. De primaire loyaliteitsband tussen ouder en kind, het beschikbaar zijn en het in staat zijn om te kunnen geven, zijn voor ieder van invloed op de houding die ingenomen zal worden ten opzichte van de wereld buiten het gezin van herkomst. De loyale gebondenheid aan de oorsprong zet vaak onzichtbare krachten in werking. In relaties die met anderen worden aangegaan, is men zich vaak niet bewust dat men in de keuzen hiervan en in de beslissingen die

* De etymologie van het woord loyaliteit voert terug naar het Franse woord *loi* = wet.

worden genomen, loyaal blijft aan zijn oorsprong. Loyaliteit is daarom een fundamentele kracht bij de vorming van het individu.

In dit concept van het erkennen en herkennen van loyaliteitsbanden is het volwassen individu een persoon die autonoom is geworden, juist door zich rekenschap te geven van het bestaan van loyaliteitsbanden en die dit besef daadwerkelijk in zijn levensontwerp heeft geïntegreerd.

Loyaliteit is fundamenteel gebonden aan het existentiële feit dat ieder mens uit zijn ouders is ontstaan, of voor de ouders, dat er kinderen zijn die uit hen geboren zijn. In die relatie begint een mens als een totaal afhankelijk wezen. Het onontkoombare gegeven dat de moeder het kind in zichzelf heeft doen groeien en geboren doen worden, maakt dat ieder existentieel verplicht is aan zijn of haar moeder. In dit opzicht heeft de vader bij de geboorte van het kind een achterstand. Wanneer de vader de consequenties en de verantwoordelijkheid van het ouderschap op zich neemt, is het kind ook met hem in een existentiële verhouding.

Zolang de mens leeft, blijft hij verbonden met zijn oorsprong. Wat er ook voorgevallen mag zijn na de geboorte van een kind, wat ook de aard en de mate van ouderlijke verantwoordelijkheid is geweest, de relatie van het kind tot zijn ouders blijft bestaan.

Peter, 16 jaar oud, verblijft in een opvoedingsinternaat. 'Wat een rot jeugd. Mijn moeder was een beest. Zij dronk en ze verwaarloosde mij. Op school vocht ik mij kapot, omdat ze op mijn moeder scholden.'

Zelfs in het geval van adoptie vlak na de geboorte blijft er een gerechtvaardigde aanspraak van het kind op de oorsprong van zijn bestaan. Wanneer dit door de adoptiefouders wordt erkend en geïntegreerd in de relatie tot het kind, zullen zowel de adoptiefouders als het kind er baat bij hebben. Loyaliteit is in deze benadering de bestaansgrond van ieder die is geboren. Op het onderwerp adoptie komen we later in dit hoofdstuk terug.

Loyaliteit komt tot uitdrukking en verkrijgt haar vorm in een relationeel-ethische context. In deze context worden het oorspronkelijke vertrouwen, de wederkerigheid van geven en nemen tussen ouder en kind, van het verschuldigd zijn aan en verplicht zijn tot elkaar en de persoonlijke verantwoordelijkheid, de bouwstenen voor de ontwikkeling van het kind.

De term 'loyaliteit' heeft in dit kader niets te maken met een normatief beginsel waarbij iemand loyaal 'behoort' te zijn.

Ook mag het niet zo opgevat worden dat hoe meer iemand

loyaal is aan zijn oorsprong, des te beter dat zou zijn voor zijn persoonlijke groei. Het tegendeel kan het geval zijn. Iemand kan zich overloyaal voelen aan zijn ouders en zijn leven lang onder druk staan van het zich verplicht voelen jegens hen, en zal daar op den duur ernstig onder lijden. Als het loyaal zijn van het kind uitgebuit en misbruikt wordt, zal dat de reserve van vertrouwen, die in ieder mens aanwezig is, voortdurend uithollen. In andere gevallen kan iemand verstrikt raken in een voor zichzelf onzichtbaar net van loyaliteiten. Het is dan juist van belang zich van de dwang die er van uitgaat te ontdoen en zich vrij te maken.

Verticale tegenover horizontale loyaliteit

Tussen de elkaar steeds opvolgende generaties zijn *verticale* loyaliteitsbanden ingebed: de asymmetrische, onomkeerbare relatie tussen ouder en kind. Inherent aan het leven ontstaan nieuwe relaties. Men krijgt broers en zusters, er ontstaan vriendschappen, huwelijken worden gesloten. Relaties worden beëindigd, sommige blijven een leven lang bestaan. Deze relaties, waarbij de betrokkenen op voet van gelijkheid staan, waarbij wederzijdse verplichtingen en rechten ontstaan, vormen dan de *horizontale* loyaliteiten. Deze loyaliteiten missen het onomkeerbare karakter van de ouder-kind relatie. Wanneer de verticale loyaliteiten de horizontale loyaliteiten kruisen is er sprake van keuze. Op zo'n moment kiest men bewust of onbewust voor een bepaalde relatie. Blijf ik loyaal aan mijn ouders of kies ik voor een ander? In een dergelijke situatie gaat het om een prioriteitskeuze: de ene relatie wordt boven de andere relatie verkozen. De keuze vindt zijn grond in de wederzijdse rechtvaardigheid van de relatie. Men is loyaal aan een relatie niet op basis van een machtsverhouding, maar door de daarin verworven verdiensten. Het gaat om de balans van wederzijdse rechtvaardigheid en verdiensten en niet om de loyaliteit in termen van de individuele psychologie als loyaal-voelen, een pure voorkeursverhouding of gehechtheid.

Bewegende balans

In de levensloop van de mens zullen de verticale en horizontale loyaliteitslijnen elkaar telkens snijden.

Daarin komen het vermogen om oude en nieuwe loyaliteitsbanden in balans te brengen en de mogelijkheid tot vrijheid voor nieuwe betrokkenheid tot ontwikkeling. Juist in de volgende overgangs-

fasen moeten nieuwe evenwichten gevonden worden:

geboorte
groei
volwassenheid
relaties - huwelijk
ouderschap
grootouderschap
het verlies van ouders

De nieuwe relaties die men kiest op basis van zijn oorspronkelijke loyaliteiten brengen ook nieuwe verwachtingen en verplichtingen. Beide partners hebben te maken met hun verticale loyaliteiten. Inherent aan het leven zelf is het feit dat verticale en horizontale loyaliteiten met elkaar geconfronteerd worden en conflicten oproepen. Dat is de realiteit van het leven. Het zijn gewone menselijke, acceptabele fenomenen. Binnen zijn eigen te vormen volwassen voorwaarden zal men een evenwicht moeten vinden om openlijk loyaal te kunnen zijn; de mogelijkheid daartoe zal steeds onderzocht moeten worden.

Verticale loyaliteitsbanden zijn, hoewel ze dikwijls ontkend of geminimaliseerd worden, diep geworteld en hebben de kleur van bloed. Door verbreking, vermijding, ontkenning of beschadiging van deze loyaliteitsbanden zullen nieuw te vormen relaties vaak ernstig te lijden hebben. De vitale bronnen leveren dan te weinig zuurstof. Wanneer men verticale en horizontale loyaliteiten voorstelt als een ladder, dan lijkt het alsof de sport van de ladder geen houvast meer biedt en telkens afbreekt op hetzelfde punt, het verbindingspunt. Iedere relatie kan immers worden beëindigd, behalve de relatie tussen ouders en kinderen.

Bij de geboorte van kinderen, die in de verticale lijn de asymmetrie zullen voortzetten, ontstaat er een nieuwe verbintenis van grootouders, ouders en kinderen. Vaak ziet men door dit nieuwe leven veranderende verhoudingen. Grootouders die minder gespannen zijn, zonder de druk van zelf kinderen te moeten opvoeden, kunnen naar hun kleinkinderen een ander, zachter licht doen schijnen, ze zijn in staat tot relativeren en ze zijn milder. Dit draagt vaak ook bij tot verbetering van de relatie met hun eigen kinderen. Kleinkinderen zullen zich ook inzetten om de verhouding tussen ouders en grootouders te verbeteren.

Een zesjarig meisje, Truike, zette op haar verjaardagslijst als liefste wens: Opa en oma moeten op mijn verjaardagsfeest komen.

De relatie met de grootouders was al jaren verbroken.

Deze wens wekte bij de ouders boosheid en verbazing. De grootouders werden immers al jarenlang doodgezwegen.

Het ouder worden en sterven van een van de grootouders en de rouw die daarop volgt, geven een ingrijpende verschuiving binnen de loyaliteiten-huishouding.

In een familie werden na de dood van vader, een warme patriarch, in de huwelijken van de drie dochters problemen manifest. De keuze van hun partners en de relaties met hen waren geënt op de verhouding met de vader, die hecht was geweest en altijd een belangrijke plaats was blijven innemen.

Door zijn dood kwam een veel grotere druk te liggen op de horizontale banden met hun echtgenoten. Deze relaties bleken daar niet tegen bestand.

De wijze van verwerken van de dood van een van de ouders en het wel of niet mogen rouwen is vaak door de generaties heen bepaald. Een verbod op rouw heeft implicaties binnen de huwelijksrelatie. Als iemand van haar of zijn partner niet mag rouwen over het verlies van haar of zijn ouders doordat hij of zij er geen ruimte aan geeft, dan zal de partner hiervoor in een latere fase de rekening gepresenteerd krijgen, soms zelfs in de vorm van verlating.

Ook kan een heel gezin onbewust samenspannen in zijn poging te verhinderen dat iemand van het gezin een rouwproces doormaakt. Het resultaat hiervan zal zijn dat er een stilstand in volwassenwording en emotionele groei in ieder gezinslid zal optreden. Deze onbewuste samenspanning is een belangrijke factor voor het ontstaan van ernstige moeilijkheden in de relaties binnen het gezin. Is er wél ruimte voor begrip en medeleven, dan zal dit de relaties verstevigen.

Loyaliteitsconflicten

Loyaliteitsconflicten worden onleefbaar wanneer de intensiteit en de spanning van het niet openlijk loyaal kunnen zijn naar de verticale loyaliteit toenemen. Horizontale en verticale lijnen kunnen elkaar zo diep treffen dat een adem- en levenbenemende situatie kan ontstaan. Als men niet openlijk loyaal kan zijn aan zijn oorsprong, zullen deze bindingen zich onzichtbaar een weg zoeken, zoals bloed dat, wanneer het op weg is naar het hart en een stremming ondervindt, toch via allerlei haarvaten op de juiste plaats zal willen stromen.

Verticale loyaliteitsbanden zijn, al worden ze dikwijls ontkend of geminimaliseerd, diep geworteld. Dit komt tot uitdrukking in het volksgezegde: Het bloed kruipt waar het niet gaan kan.

Onder het afsnijden, vermijden of ontkennen van deze loyaliteiten zullen de horizontale (gekozen) relaties ernstig te lijden hebben.

Loyaliteitsconflicten zijn in ieders leven voelbaar en hieraan inherent. Iedere belangrijke levenskeuze impliceert een verschuiving binnen het loyaliteitsstelsel. Autonomie en vrijheid willen hier zeggen dat men een weg heeft ontdekt om een evenwicht te vinden binnen zijn eigen volwassen voorwaarden. Dit evenwicht is te zien als een aan beweging onderhevige balans.

Onzichtbare loyaliteiten

Wanneer de intensiteit en de spanning van het niet openlijk loyaal kunnen zijn naar de oorsprong toenemen, worden de loyaliteiten meer of minder onzichtbaar omdat men ze moet ontkennen.

Deze onzichtbare loyaliteiten zijn beklemmend en beïnvloeden de gekozen relatie. Zij verhinderen en stremmen wederkerigheid. Dit maakt per se onvrij, zelfs zo sterk dat ze op een ketting lijken waaraan men geklonken is.

Een echtpaar, sedert 10 jaar getrouwd, riep therapeutische hulp in. Man en vrouw leden zeer onder het gegeven dat de vrouw sinds een jaar kortstondige buitenechtelijke relaties aanging. De vader van deze vrouw was anderhalf jaar tevoren overleden. Op zijn sterfbed had deze vader aan zijn dochter bekend, spijt te hebben van zijn streng principiële huwelijksmoraal. Hij stelde haar vervolgens de vraag of zij deze spanning in het huwelijk van haar ouders niet had opgemerkt. Terwijl dit wel degelijk zo was, ontkende zij dit ten opzichte van haar stervende vader en besloot dit laatste gesprek met hem voor haar moeder geheim te houden.

De onzichtbare loyaliteit ten opzichte van ouders of vorige generaties werkt door in de gedragingen tegenover derden (gekozen relaties) die met de oorzaak ervan niets te maken hebben. De verborgen loyaliteitsbetrekkingen verwijzen naar de balansen van verworven verdiensten, verplichtingen en betrouwbaarheid van generaties en komen onbewust tot uiting.

Een vierentwintigjarige vrouw die moeder was geworden, voelde zich onmachtig om voor haar kind te zorgen. Ook was ze agressief naar haar baby toe (post-natale depressie). Tussen moeder en groot-

moeder bleek een ernstige verstoring te bestaan in de moeder-dochter relatie. Toen moeder als dochter weer openlijk loyaal kon zijn, met therapeutische hulp, volgde daaruit dat ze nu ook moeder kon zijn voor haar baby en de depressie verdween. Hiermee werd tevens de relatie grootmoeder-kleinkind hersteld.

Door openlijk loyaal te zijn naar de grootmoeder, bereikt door het herstel van de breuk - primaire loyaliteit -, verkreeg de moeder het recht om zelf moeder te mogen zijn. Bij asymmetrische banden is er sprake van samenvallende levensbelangen over drie generaties en van een balans van recht hebben op en verschuldigd zijn aan.

De onschuldige baby in het boven beschreven voorbeeld zou hier, als er geen hulp was geboden, de onrechtmatige rekening gepresenteerd krijgen van de verstoorde balans tussen de generaties.

Volwassenheid en loyaliteit

Groei of volwassenwording van welk lid van het gezin ook, impliceert verschuivingen en veranderingen in de loyaliteitenhuishoudingen. De krachten van het loyaliteitssysteem blijven meestal verborgen, maar de effecten kunnen te voorschijn komen bij het intreden van een nieuwe fase, bijvoorbeeld wanneer iemand het gezin verlaat. Het loslaten van de exclusiviteit van het gezin van herkomst en het zich wijden aan vrienden, relaties en huwelijk, vereisen het basisvertrouwen van waaruit de nieuwe rechten, verwachtingen en verplichtingen vorm kunnen aannemen. In sommige gezinnen is iedere beweging naar autonomie van het kind een deloyaliteit. Het thuisblijven wordt dan openlijk afgekeurd maar bedekt gewaardeerd als bewijs van loyaal zijn aan het gezin van oorsprong. Veel zelfstandig levende volwassenen functioneren nog als intensief met hun ouders verbonden kinderen. Geen verbintenissen aangaan, bijvoorbeeld niet trouwen, kan voortkomen uit een volledig beschikbaar zijn en blijven voor ouders (overloyaal).

Een dertigjarige vrouw met straatangst: 'Ik kan thuis niet gewoon weggaan, of ik zou eruit moeten breken met geweld. Ik blijf thuis totdat mijn ouders sterven.'

De ouders van de vrouw stelden dat hun dochter hun niets verschuldigd was, dat zij niets van haar wilden en ook niets van haar konden ontvangen met het gevolg dat deze dochter alles verschuldigd was en bij haar ouders in het krijt bleef staan.

Van daaruit ontstond deze ernstige blokkade in haar ontwik-

keling. Zij kon geen nieuwe relatie aangaan, bleef angstig, vol verwijt en wrok ten opzichte van haar ouders.

Het eenzijdig afsnijden van de familiebanden daarentegen, het breken met het gezin van herkomst, kan gedurende het losmakingsproces van adolescenten tot eenzelfde onvrijheid leiden als bovengenoemd voorbeeld.

Peter, een negentienjarige jongen uit een streng godsdienstig milieu, breekt radicaal met zijn ouders om zich met een nog onvrijere, fanatieke sekte te verbinden waarin hij zichzelf ernstige beperkingen oplegt.

Hoe meer rigide of bevroren de banden van een adolescent met zijn gezin van oorsprong zijn, hoe moeilijker het is om zich in een gekozen relatie te bewegen. Dit is in tegenstelling tot wat de samenleving vaak voorschrijft; een breuk met het gezin van herkomst zou een normale stap in de richting van autonomie zijn.

Delinquentie

Een delinquent kind lijkt een breuk in het gezin te veroorzaken maar blijkt dikwijls juist op een bijzondere manier loyaal te zijn. In zijn delinquentie beschermt het kind zijn ouders tegen de pijn van hun verstoorde huwelijksrelatie en vult daarmee de mogelijke leegte van de relatie op.

Wanneer het kind opgenomen wordt in bijvoorbeeld een opvoedingsinternaat of een psychiatrische inrichting, neemt de schuld van het buitengesloten kind toe. Het voelt zich niet langer in staat om loyaal te blijven aan het gezin van herkomst en dat wordt hem dan ook vaak onmogelijk gemaakt.

Wanneer het gezin niet bij de behandeling betrokken wordt, zal de taak van de hulpverlener om het kind te begeleiden, zijn loyaliteit te beschermen en recht te doen vaak belemmerd worden. Als gevolg daarvan maakt het kind vaak een ander tot zondebok en slachtoffer. Het raakt zijn opgekropte woede kwijt tegen de buitenwereld en zuivert daarmee het beeld van zijn ouders. Dit werkt als een communicerend vat, want als men zich tegen de buitenwereld afzet en daarmee de wereld omlaagdrukt, 'stijgen' de ouders.

Verschijselen als delinquentie en druggebruik moeten onderzocht worden op hun dieperliggende loyaliteiten binnen de intergenerationale balansen van rechtvaardigheid. Eigenlijk krijgt de buitenwereld de rekening gepresenteerd van de niet-vereffende betalingen.

Incest en loyaliteit

Het vertrouwen van een kind, zijn loyaliteit en zijn behoefte om de ouders te behagen, kunnen makkelijk geëxploiteerd worden. Het kind wil loyaal blijven, terwijl het uitgebuit en misbruikt wordt. De reserves aan vertrouwen - in ieder mens aanwezig door de asymmetrie bij de geboorte - worden daardoor voortdurend uitgehold. Wanneer er sprake is van incest, is de levensgeschiedenis vaak omgeven door geheimen en schaamte.

Soms fungeert het kind zelfs als een ouder van de ouders: parentificatie. Zo zal het ook de emotionele en fysieke noden van de ouders proberen op te vangen.

Als men cliënten in incest-situaties wil helpen, is het van het grootste belang de loyaliteiten te respecteren. Een cliënt zal eerder de behandeling afbreken dan zijn fundamentele loyaliteiten verraden. De erkenning van de hieraan ten grondslag liggende diepe bezorgdheid voor de familieleden zal dan de vrijheid geven om te kunnen praten.

Men moet de relationele basis binnen de loyaliteitenhuishouding in beschouwing blijven nemen, en de ouder de verantwoordelijkheid, die hij als volwassene draagt, laten behouden.

Vaak blijkt dat de ouders zelf emotioneel verwaarloosd waren als kind en in veel gevallen fysiek of seksueel mishandeld werden. Wanneer ook deze zijde belicht wordt, doet dat niets af aan de ouderlijke verantwoordelijkheden, maar worden de ouders niet buiten spel gezet en wordt het kind niet aangezet tot verraad aan zijn fundamentele loyaliteiten.

Eugène, vijftien jaar, zit in de jeugdgevangenis in voorarrest wegens verkrachting. Na veel onderzoeken en ondervragingen weet de officier van justitie hem zover te krijgen dat hij huilend bekend verschillende malen seksueel contact met zijn moeder te hebben gehad. De volgende dag gebeuren er twee dingen: Eugène doet een poging tot zelfmoord en moeder, die op verzoek van de officier van justitie telefonisch op de hoogte werd gebracht van wat de zoon had bekend, reed diezelfde avond op een brommer tegen een bus, met ernstig letsel als gevolg.

Het grootboek en de roulerende rekening

Het pasgeboren kind krijgt een eigen plaats in het grootboek van verdiensten en verplichtingen, de balans van rechtvaardigheid door de generaties heen.

Iedere generatie geeft, op wat voor wijze dan ook, aan de volgende generatie door wat van de vorige werd ontvangen. Dit proces omvat dus altijd drie generaties. Wat uit balans is geraakt in één generatie, hoopt en verwacht men in de volgende weer in evenwicht te brengen door het zelf als ouder beter te doen. Wanneer de grootouders en de ouders nog rekeningen met elkaar te vereffenen hebben, zal ook het kind daarin betrokken worden. Inherent aan het leven is dat er altijd rekeningen blijven openstaan. Wanneer er sprake is van een ernstige stagnatie in een verticale lijn, een rekening die gepresenteerd wordt, dan moet bijvoorbeeld een kind deze rekening betalen: 'Kind van de rekening'.

De rekening, die op zich geldig is op de plaats waar de vereffening behoort plaats te vinden, wordt nu op een onrechtvaardige manier aan een onschuldige derde gepresenteerd. Deze roulerende rekeningen verstoren vaak het eigen gezinsleven, omdat men de conflicten met de voorafgaande generatie niet tot een goede oplossing heeft kunnen brengen, bijvoorbeeld door vermijding om hen te sparen.

De bevrijding uit deze steeds terugkerende cirkel van destructieve acties is alleen mogelijk wanneer verbindende wegen worden gezocht.

Soms moet men een lange en pijnlijke weg gaan om te ontdekken welke rekeningen ten onrechte aan het vorige geslacht werden gepresenteerd. Ook de overleden voorouders behoren in dit verbindingsproces betrokken te worden. Het is vaak de enige weg om tot verzoening te komen. Deze 'kruistocht' moet niet ondernomen worden als een noble, altruïstische missie. Het einddoel is een bevrijdende winst voor de mensen in kwestie. Het moge paradoxaal klinken maar individuatie wordt juist bereikt door zich opnieuw te leren verhouden tot zijn familie van oorsprong. Daardoor kan 'het volste recht' ontstaan om zelf een goede partner of ouder te zijn.

Huwelijk, partnerschap en loyaliteit

'A pair of star-cross'd lovers take their life;
Whose misadventured pitious overthrows,
Do with their death bury their parents' strife.'

Shakespeare, Proloog bij *Romeo and Juliet*

Conflicten en problemen binnen relaties kunnen vaak gaan om verborgen loyaliteiten naar de ouders. Ten einde huwelijksproblemen te

kunnen begrijpen is het van wezenlijk belang erachter te komen hoe de loyaliteitenhuishouding is opgebouwd.

Een huwelijk* sluiten met een partner van een andere religieuze achtergrond of van een andere etnische groepering kan rebellie zijn tegen het gezin van herkomst. Hoe meer het gezin van oorsprong reageert met een grondige verwerping van het familielid, als zijnde een verrader, des te meer blijft deze verbonden met het loyaliteitsysteem. Vaak verwerpen beide partners hun verticale loyaliteit en is dit het belangrijkste onderdeel van hun relatie, in plaats van wederkerigheid en betrokkenheid op elkaar.

Een goede relatie met de schoonfamilie en een slechte relatie met de eigen familie kunnen, met name wanneer iemand met zijn oorsprongsrelatie kapt, een intrinsieke, gevaarlijke situatie voor het huwelijk creëren.

Wanneer één van de ouders met wie de breuk heeft plaatsgevonden sterft, komt de horizontale relatie onder grote druk te staan en wordt de rekening van deze deloyaliteit gepresenteerd aan de partner.

Een man had met steun van zijn vrouw zijn ouders afgewezen en zijn schoonouders als eigen ouders geadopteerd. Een half jaar na het sterven van zijn moeder begonnen grote huwelijksproblemen manifest te worden en begint hij te weigeren zijn schoonouders te bezoeken.

Het huwelijk leidt vaak tot een confrontatie tussen de oorsprongsloyaliteiten. Zijn hierin onevenwichtigheden, dan vormen deze de bepalende factoren voor verstoorde balansen in de huwelijksrelatie. Hoe het oorspronkelijke probleem manifest wordt in de huwelijksrelatie is slechts het topje van de ijsberg.

Een man, 52 jaar, is ernstig depressief en lijdt aan slapeloosheid. 'Ik zit vreselijk in de problemen in mijn tweede huwelijk. Ik zie mijn kinderen uit mijn eerste huwelijk nooit meer. Jaren geleden heb ik met mijn ouders gekapt, waardeloze, rottige lui. Ik moest het wel om vrij te kunnen leven.'

Het huwelijk heeft de meeste kans tot wederkerigheid en rechtvaardigheid in de balans van geven en nemen als de oorspronkelijke loyaliteitsystemen van beide partners gerespecteerd en erkend worden en beiden het vermogen bezitten hierin hulp te bieden aan elkaar.

Problemen van eerlijkheid, rechtvaardigheid en loyaliteit kunnen nooit definitief worden opgelost. Ieder van de partners zal van tijd tot tijd zijn toevlucht moeten nemen tot een onvermijdelijk afzien

* Met 'huwelijk' worden alle vormen van partnerschap bedoeld.

van of ontkenning van de belangen van de ander. Als evenwel het wederkerig in oprechte overweging nemen van elkaars belangen ten aanzien van de oorsprongsloyaliteiten verstart en stagneert en de ontkenning van deze belangen de enige manier blijkt om met loyaliteitsconflicten om te gaan, wordt op den duur het huwelijk ernstig bedreigd.

Opeenvolgende generaties

Ieder individu is geboren in een samenstel van vroegere en huidige relaties, die de aard van de toekomstige relaties vormen. Het al of niet krijgen van nakomelingen is daar onlosmakelijk mee verbonden. Het vraagstuk van en de strijd om die keuze, waarin partners soms jarenlang gevangen zitten, kan een gevolg zijn van loyaliteitsconflicten.

Het kan ogenschijnlijk lijken op een machtsconflict, maar vanuit het driegeratie-perspectief kan het vaak herleid worden tot de doorgaande lijnen tussen grootouders, ouders en kinderen.

Het niet krijgen van kinderen kan op verschillende manieren de betekenis hebben van onzichtbaar loyaal zijn naar het gezin van herkomst, bijvoorbeeld in een zich niet 'mogen' binden om zo volledig beschikbaar te blijven voor de ouders. Vaak ligt hier parentificatie aan ten grondslag: het ouder zijn voor de ouders. Het beschikbaar blijven om voor hen te zorgen, zonder dat daar erkenning voor is, kan voortduren, zonder grenzen zijn en ernstig belemmerend werken op het recht om zelf ouder te worden. Een kind dat opgroeit met een legaat van een gespleten loyaliteit, zal een onbetrouwbaar beeld hebben van de omringende wereld. Het lijkt er vaak op, dat men bij de derde generatie de 'reproductie' stopt, om niet een volgende generatie met dit leegat te belasten.

Een vrouw herkende te veel van haar moeder en grootmoeder in zichzelf. Beiden hadden hun echtgenoten vroeg verlaten en de dochters op laten groeien met het beeld hoe slecht en verfoeilijk hun vaders waren geweest.

Deze vrouw wilde geen moeder worden. Zij wilde haar kind niet aandoen wat haar was aangedaan.

Het bovenbeschreven voorbeeld geeft de grote onvrijheid van keuze aan ten aanzien van zo'n belangrijke levensvraag. In het vraagstuk van al of niet kinderen krijgen spelen de rechten en belangen van het nog ongeborn kind reeds een essentiële rol. Een vrouw die voor de beslissing staat een zwangerschap uit te dragen of af te breken, zal geholpen kunnen worden door het natuurrecht van het kind reeds in overweging te nemen. Wat kan ik, of wat kunnen wij het kind geven; zijn

er voldoende vertrouwensbronnen waaruit het kind kan putten? Wanneer er daarna een beslissing genomen wordt, op basis van ieders belang en recht, zal men veel meer achter het genomen besluit kunnen staan. Vanuit een in beschouwing nemen van de belangen en rechten van ieder die bij de geboorte betrokken is, ook van het nog ongebooren kind, kan zowel geboorte als een onderbreking van de zwangerschap een rechtvaardige beslissing zijn.

Echtscheiding en loyaliteit van betrokken kinderen

In vele echtscheidingszaken wordt een zwaar, emotioneel beroep gedaan op het kind. Kinderen proberen daar een verbindend antwoord op te hebben, zoals dit meisje:

Roosje, zes jaar, zei het volgende tegen haar vader: 'Als jij mij mee wil nemen, blijf ik bij mama; als zij mij wil meenemen dan zal ik bij jou blijven.'

De kinderen die gedwongen worden om te kiezen tussen hun ouders, komen in een onmogelijke, gevaarlijke positie. Een kind wil en kan niet kiezen. Kinderen mogen wel gehoord worden over hun mening, maar een kind mag nooit beladen worden met de ondragelijke last om de hoofdverantwoordelijke te zijn die de beslissing moet nemen bij welke ouder het zal gaan leven. Bovendien behoren de vragen aan het kind zo geformuleerd te worden dat men het kind niet in een deloyale positie van de ene ouder naar de andere brengt.

Paul, elf jaar oud, mocht 'kiezen': met vader meegaan of bij moeder blijven. Hij sneed zijn Snoopy - zijn lievelingsobject - doormidden en bood ieder van zijn ouders de helft aan en zei: 'Zo zouden jullie het graag willen. Maar hoe moet ik dat nou doen met mijzelf?'

Bij alle implicaties die een echtscheiding voor zowel de ouders als de kinderen heeft, is de loyaliteit van het kind naar beide ouders en hun familie van levensbelang en dient gerespecteerd te worden. Vanuit deze loyaliteit zal ieder kind in geval van grote conflicten tussen de ouders helpen om de pijn van het conflict te verminderen. Kinderen vinden eigen manieren om hun ouders te troosten. Van even groot belang is dat de kinderen hiervoor erkenning krijgen van de ouders.

Bij de toewijzing van de voogdij zal een belangrijke motivatie moeten zijn het kind toe te vertrouwen aan die ouder die het meest in staat is het kind te ondersteunen naar zijn relatie met de andere ouder toe met de daarbij behorende, belangrijke familieleden.

Dit pleit voor flexibiliteit en voor het zoeken naar evenwicht in de belangrijke taak van de toewijzing, in plaats van een vasthouden aan rigide, absolute principes.

De kansen die er voor ex-partners zijn om een ouderteam te blijven, nadat de grootste spanning en agressie zijn weggeëbd, moeten worden ondersteund. Hiermee kan men bereiken dat men als ouderteam betrouwbaar kan zijn voor het kind. Het levensbelang van het kind is, te erkennen dat beide ouders niet te vervangen zijn. Kinderen zijn er zelf sterk op gericht om hun relatie met beide natuurlijke ouders te laten voortduren.

Gespleten loyaliteit

Een kind raakt betrokken bij een gespleten primaire loyaliteit wanneer ouders aan het kind eisen stellen die in conflict met elkaar zijn, op een dusdanige manier dat het kind alleen loyaal kan zijn aan één ouder ten koste van zijn loyaliteit naar de andere ouder. In tegenstelling tot een loyaliteitsconflict waarbij het gaat om een breuk tussen de verticale loyaliteit en een horizontale loyaliteit, betekent een gespleten primaire loyaliteit een ernstige scheur in de zijns-loyaliteit tussen twee ouders en hun kind.

Het gaat hierbij niet om een conflict tussen de ouders zelf en een mogelijk daaruit volgende scheiding. Het feit dat een kind meer bij de ene ouder betrokken is dan bij de andere hoeft geen ongerustheid te veroorzaken. Waar het bij gespleten loyaliteiten wél om gaat is dat het kind onvoorwaardelijk betrokken en innerlijk verscheurd raakt bij een breuk tussen de ouders. Het kind zal zich ook in deze situatie op alle niveaus inspannen om tussen de ouders verbindend te zijn. Hierbij wordt het kind voor een onmogelijke opgave gesteld.

Zijn inspanningen zijn tevergeefs en toch zal het niet willen opgeven. Het gaat bijvoorbeeld wanhopig gebruik maken van bepaalde symptomen om de ouders bij elkaar te brengen. Nagy gebruikt hiervan vaak de volgende illustratie.

Een meisje met anorexia nervosa deed verslag van een droom waarin haar ouders stervende waren en naast elkaar in een graf lagen. In de tijd dat zij de éne ouder zou voeden en verzorgen, zou de andere ouder sterven.

Het kind wordt gevangen in een gespleten loyaliteit als bijvoorbeeld de moeder en haar ouders zich keren tegen de vader en zijn familie en van het kind verwachten en eisen dat het hieraan meedoet. Op deze

wijze wordt het kind gedwongen loyaal te zijn aan één ouder ten koste van zijn of haar loyaliteit ten opzichte van de andere ouder. Het kind zal zijn betrokkenheid met zijn of haar vader niet opgeven. Wel rijst voor het kind het dilemma: Welke kant moet ik kiezen? Deze vraag is voor het kind niet op te lossen. De enige manier om aan het dilemma te ontkomen is een onverschillige houding aan te nemen van: 'Het kan mij niet schelen'.

Een dergelijke houding als oplossing betekent een kostbaar verlies. Zo zal dertig jaar later, als de vader is overleden en de moeder aan een ziekte lijdt, het antwoord van het inmiddels volwassen geworden kind dan ook luiden: 'Het kan mij niet schelen'. Dit is een manier om de balansen van loyaliteit in evenwicht te brengen door het straffen van de overgebleven ouder.

Een andere consequentie zal zijn dat een verlamme ambivalente houding ingenomen wordt naar de echtgenoot of naar de kinderen. De invloed die van een gespleten loyaliteit uitgaat strekt zich uit tot de komende generaties.

De verwarring van het kind omdat het geen uitweg kan vinden om de ouders te verbinden wanneer van het kind een gespleten loyaliteit wordt verwacht, kan tot de meest intense spanningen leiden. Aan veel pogingen tot suïcide of geslaagde suïcides ligt een gespleten loyaliteit ten grondslag.

Een moeder en drie dochters zijn vol haat met elkaar verbonden tegen echtgenoot en vader. De oudste dochter deed een poging tot suïcide. Toen ze doodziek in het ziekenhuis lag, heeft ze de verpleegkundige gevraagd haar vader te waarschuwen. Toen deze bij haar op bezoek kwam, zei ze: 'Er is geen uitweg, het enige wat ik nog kan doen is dat ik moeder kan laten zien dat jij ook verdrietig zal zijn om mijn dood.'

Het kind is tot het uiterste gegaan om de gespletenheid in haar oorsprongsloyaliteit op te heffen. Door haar leven te willen beëindigen deed ze een poging om als het ware de schaar van de gespleten loyaliteiten te sluiten.

Wanneer iemand suïcidaal is, is het van groot belang niet op de verwijdering tussen de ouders en hun kind in te gaan, maar het verbindende principe te hanteren, bijvoorbeeld door te vragen: 'Hoe heb je je ouders geholpen toen er grote moeilijkheden tussen hen waren?' Er zal gezocht moeten worden naar momenten in het leven van het kind waarop de beide ouders op het kind betrokken waren. Het helpen zoeken naar die momenten van gezamenlijke bezorgdheid van de ouders is op zich een verbindende actie. In plaats van zoeken naar momenten waarin het kind gevangen was tussen ruzie makende ouders, bijvoorbeeld: 'Wanneer moest je je moeder tegen je vader ver-

dedigen?', kan er gevraagd worden: 'Kun je je een gelegenheid herinneren waarbij zowel je vader als je moeder bezorgd voor je waren?'

Bij pogingen tot suïcide of bij geslaagde suïcide is er sprake van tot het uiterste gaan om te pogen een oplossing te vinden. Zodra er enig teken of enige aanleiding is om in de richting van suïcide te gaan denken, of gevoelens van dien aard te vermoeden, is het vanuit deze visie dringend geboden om te onderzoeken of er sprake is van gespleten loyaliteit.

Adoptie en loyaliteit*

De loyaliteit van kinderen naar hun ouders komt voort uit de feiten van conceptie, leven en groei. In gewijzigde vorm bestaat het legaat van kind-loyaliteit zelfs als kinderen zijn afgestaan of in een vroeg stadium door de ouders zijn verlaten. Wat ook de aard van ouderlijke verantwoordelijkheid of gedrag is geweest na de geboorte van het kind, het unieke van de relatie van het kind tot zijn ouders blijft een onvervangbaar feit van het bestaan, ook al is het kind verlaten. Dit blijft gelden, ook wanneer er sprake is van onvermogen tot opvoeding, verwaarlozing of mishandeling. Het trauma van dit levensfeit zal op verschillende niveaus zeer ingrijpend zijn, ook voor de toekomst van de kinderen.

Adoptiefkinderen hebben te maken met de primaire loyaliteit naar hun oorsprong en met de verworven en verkregen loyaliteit naar de adoptiefouders en -familie. Het welzijn van het kind hangt af van de mogelijkheden die het geboden worden om zich rekenschap te kunnen geven van zijn bestaansgronden en om deze te kunnen erkennen. Voor de adoptiefouders betekent dit dat zij de oorsprong van het geadopteerde kind niet kunnen ontkennen.

Het is ook van vitaal belang voor het kind dat de adoptiefouders de natuurlijke ouders niet beschuldigen of verdacht maken.

Hoe paradoxaal het misschien lijkt, de aandacht voor de gerechtvaardigde aanspraak van het kind op zijn wortels komt de relatie met de adoptiefouders ten goede.

Bij een zeventienjarige geadopteerde zoon gaven de feiten rondom zijn geboorte en bestaan geen hoop om bronnen te vinden waaruit hij zijn bestaan kon voeden. Zijn adoptiefmoeder gaf de volgende erkenning die van levensbelang was voor haar zoon: 'Ik ben de vrouw die jou negen maanden heeft gedragen en jou het leven heeft geschonken, dankbaar, uit de grond van mijn hart. Ze heeft ons een zoon ge-

* Deze paragraaf geldt in grote lijnen eveneens voor pleeggezinnen.

geven en is en was daardoor van heel groot belang in jouw en onze geschiedenis.'

Adoptiefkinderen zullen geneigd zijn om een mythe te weven rondom de werkelijke ouders. In deze irreële wens komt de hoop naar voren dat hun ouders gedwongen waren om hun kind te verlaten, tegen hun geneigdheid in om liefde en vertrouwen te schenken. De natuurlijke ouders worden goede mensen met wie het kind mysterieuze loyaliteitsbanden heeft. Het adoptiefkind heeft soms zijn hele leven nodig om te leren hoe het de mythe van de superioriteit van zijn natuurlijke ouders in evenwicht kan brengen met de realiteit van zijn loyaliteit en verplichtingen naar zijn adoptiefouders toe.

Een vijftientigjarige vrouw die haar eerste kind verwacht: 'Ik heb altijd geloofd dat ik ontvoerd, geroofd en afgenomen was van mijn ouders die in mijn fantasie mooi en rijk waren. In mijn puberteit, tijdens moeilijke fasen met mijn adoptiefouders, heb ik mij daaraan vastgeklampt en gehoopt dat mijn verhaal uit zou komen. Ik heb mijn adoptiefouders vaak verweten kleinburgerlijk te zijn en bekrompen ten opzichte van de door mij gedroomde ouders. Nu ik zelf zwanger ben en ervaar wat dit betekent, geeft het steun te voelen en zeker te weten dat ooit een vrouw mij zó gedragen heeft, negen maanden lang. Nu ben ik eraan toe om mijn adoptiefouders een kleinkind te schenken zonder dat ik mijn kind weer ga belasten met gedroomde grootouders.'

Pubers stellen in een bepaalde fase van losmaking van de adoptiefouders vaak een onderzoek in naar verloren of onbekende ouders. Ze gaan op zoek naar hun *identiteit*.

Dit kan gezien worden als een normale stap van een puber die zich in het losmakingsproces tegen zijn ouders afzet. Voor adoptiefouders die tot dan de mythe over de natuurlijke ouders door geheimhouding in stand hebben weten te houden, kan dit een erg moeilijke fase zijn. In tegenstelling tot de condities in een 'gewoon' gezin waarin het verzet tegen de ouders veel minder bedreigend is, kunnen adoptiefouders zeer gekwetst worden door het verlangen van het kind om de waarheid omtrent zijn natuurlijke ouders te achterhalen. De vrijheid hier toe is soms pas aanwezig wanneer de adoptiefouders niet gekwetst zullen worden.

Een negenendertigjarige man zegt na het overlijden van de laatst overgebleven pleegouder: 'Ik heb vanaf mijn achttiende jaar gewacht om dit onderzoek te beginnen, eerder wilde ik het hun niet aandoen. Zij zouden het niet kunnen verwerken; "Waarom jongen, we zijn

toch je ouders!" Bovendien zijn ze zo goed voor mij geweest.'

Bij het hierboven genoemde voorbeeld blijkt dat het zoeken naar de natuurlijke ouders afbreuk doet aan en ontrouw betekent ten opzichte van de zorg en de toewijding van de adoptiefouders. De angst hiervoor is goed te begrijpen.

Misschien zou het uiteindelijk verlaten kunnen betekenen. In het vooruitzicht van dergelijke bedreigingen kiezen de adoptiefouders vaak voor geheimhouding, achterhouding van gegevens en maken zij soms gebruik van verdachtmakingen ten aanzien van natuurlijke ouders.

Een adoptiefmoeder vertelt tegen haar vijftienjarige dochter die nogal wat problemen geeft: 'Ik zal het je nu maar vertellen, je moeder was een diepgevallen vrouw, puur slecht, je mag God wel op je blote knieën danken dat je bij ons gekomen bent. Misschien begrijp je nu ook beter dat ik zo streng tegen je ben en je wel strak moet houden. Ze zeggen immers: de appel valt niet ver van de stam.'

- ' Door die scherpe tegenstelling - de natuurlijke ouder 'is slecht en wij zijn goed' - komt het kind in een onvermijdelijk conflict met zijn verticale loyaliteit. Het vereist moed en liefde van adoptiefouders om vanuit vertrouwen, en niet vanuit angst voor verminderde liefde, openlijk met het kind hierover te praten. Men zal hiermee zeer voorzichtig moeten omgaan, ook met de wijze waarop en op welk moment het kind in staat zal zijn de feiten omtrent zijn oorsprong te verwerken en te integreren in zijn levensontwerp.

Wanneer er ernstige conflicten optreden tussen de verschillende loyaliteiten, zal er, wanneer er hulp wordt ingeroepen, oog moeten zijn voor beide loyaliteiten. Zowel de adoptiefouders als de natuurlijke ouders en de kinderen dragen de last en voelen de zwaarte van het loyaliteitsconflict. De therapeutische strategie zal gericht moeten zijn op de belangen van iedereen.

Wanneer er in het gezin van de adoptiefouders andere conflicten of spanningen ontstaan, blijkt dat het adoptiefkind extra kwetsbaar en bang is om verlaten te worden. Vaak werpt dit kind zich op als het zwarte schaap binnen het gezin. Dit manifesteert zich dan in onaangepast gedrag zoals drug- en alcoholgebruik.

Bij de adoptie van kinderen uit andere culturen zal nog een extra zorgvuldig te overwegen factor een rol spelen.

Land, volk, ras, aard en huidskleur zijn niet te verdoezelen feiten van de oorsprong van het kind.

Een zevenjarig meisje, geadopteerd in een Nederlands gezin, bezit een koffertje met kleren dat zij bij zich droeg toen zij uit Korea kwam. Zo nu en dan, als zij op school wordt uitgescholden, neemt zij haar koffertje mee naar de klas en stalt haar bezittingen uit met de woorden: 'Dit kreeg ik van mijn moeder, het was alles wat ze had. Zij gaf het mij mee, zodat ik haar niet zal vergeten.'

Wanneer het pleeggezin en de familie van het kind kunnen samenwerken, wat van beide kanten moed en de nodige voorzichtigheid vraagt, kan dat, zoals uit het volgende voorbeeld blijkt, bijdragen tot een gezonde, veilige ontwikkeling van het kind.

Marciano, een vijfjarig jongetje van Surinaamse afkomst, sinds zijn tweede jaar na het overlijden van zijn moeder in een Nederlands pleeggezin, werd plotseling hevig ziek. Bij een korte ziekenhuisopname werd de diagnose 'epilepsie' gesteld. Met de bij deze ziekte passende medicijnen ging hij naar huis. Zijn Surinaamse grootmoeder, die eveneens in Nederland woont, was door de pleegouders over Marciano's ziekte ingelicht. Na enkele weken kwam zij op bezoek en bracht een papieren zakje mee met een witte poederachtige substantie. Zij had dit speciaal voor hem mee laten nemen uit Suriname.

Grootmoeder legde aan Marciano en zijn pleegouders uit dat dit poeder de kwade ziekte uit zijn lichaam zou verdrijven. De pleegouders hadden een moment van aarzeling, vanuit verschillende overwegingen. Marciano's pleegvader haalde niettemin een glas water en grootmoeder liet Marciano haar geneesmiddel drinken.

Enige tijd later wees verder onderzoek uit dat er bij Marciano geen sprake meer was van enige epileptische hersenactiviteit. Toen Marciano hoorde dat hij dan ook geen medicijnen meer hoefde te gebruiken, bleek dat geheel overeenkomstig zijn verwachtingen: 'Oma en jullie hebben mij samen beter gemaakt,' vertelde hij zijn pleegouders.

De cruciale en immens belangrijke opdracht voor adoptief- en pleegouders om kinderen tot gezonde mensen op te voeden beperkt zich niet alleen tot de generatie van de kinderen maar verwijst tevens naar de mogelijkheden van hun goed ouderschap in de toekomst.

Hierin vallen de levensbelangen van ouders, kinderen en kleinkinderen samen.

Het erven van een toekomst

De verworvenheden, baten en lasten uit het verleden van voorouders en ouders vormen tezamen het erfgoed. In onze wortels zijn bepalende feiten aanwezig die door de generaties aan ieder worden doorgegeven.

Deze feiten kunnen van velerlei aard zijn. Sommige existentiële feiten staan vast: ieder die geboren is, is van het vrouwelijk of van het mannelijk geslacht. Andere invloeden worden erfelijk doorgegeven, zoals huidskleur, ras en aanleg. Men is niet vrij ten aanzien van de keuze ervan. Beïnvloeding vanuit vorige generaties en ouders gaat ook uit van levensfeiten en gebeurtenissen zoals overlijden en geboorte; zo laten ook scheiding, adoptie en het doorgemaakt hebben van onderdrukking en oorlogen hun indrukken na op de komende generaties.

De wijze waarop ieder individu al deze feiten, verworvenheden en lasten voor zich- of haarzelf in het levensplan integreert, en daarmee een schakel vormt naar de komende generaties, is zijn of haar *legaat* (*legacy*). Binnen dit individuele legaat heeft men reeds te maken met twee stromen van invloeden vanuit de generaties, namelijk van moeders- en van vaderszijde. Het is een hele puzzel om uit de beide families de werkzame krachten te zeven en te transformeren naar de toekomst. Een mens kan zich moeilijk verzetten tegen één kant van zijn overgeërfde krachten en lasten van zijn oorsprong. Wanneer men een deel van zijn oorsprong negeert of ontkent maakt dat onvrij en werpt dat een last op voor de toekomst en mogelijk ook voor de komende generaties. Als men zijn wortels erkent, de waarde ervan opneemt en in zijn leven inbouwt, verwerft men hiermee een recht op vrij worden en draagt men bij aan de toekomst.

Een man die de Indische afkomst van zijn grootmoeder van moeders kant geheim hield en verzwegen voor echtgenote en kinderen, vraagt als geschenk voor zijn pensionering een reis naar Indonesië. Aangetrokken door het land en diep onder de indruk ervan, wijdt hij zijn verdere leven aan intensieve betrekkingen met charitatieve instellingen op Java.

Hij wijzigt zijn testament ten gunste van een kinderkuis te Djakarta.

Het lasten-aspect van het door de generaties opgebouwde erfgoed kan als een zwart licht de generaties overschaduwen. In het legaat van ieder familielid zal men een balans moeten vinden om schuld, schaamte, slachtoffer zijn en gespleten loyaliteit om te kunnen buigen naar persoonlijke vrijheid en relationele verantwoordelijkheid om daarmee ook de belangen van de komende generaties te dienen.

Een eenenveertigjarige joodse vrouw, wier ouders en grootouders in de oorlog zijn vermoord, is opgevoed in een Limburgs katholiek milieu. Zij werd daar als zuigeling gebracht. Zij sluit een huwelijk voor de katholieke kerk. Na de langverwachte geboorte van haar zoon wordt de vrouw ernstig depressief en heeft veel fobische klachten. Zij

weigert haar kind te voeden, en dreigt met suïcide. Haar joodse identiteit was om veiligheidsredenen in haar kinderjaren ontkend. Met therapeutische hulp raakte ze langzaam ingewijd in de joodse geschiedenis en cultuur. Zij ging haar, door haar ouders gegeven, joodse naam weer dragen en liet haar zoon besnijden. Als vrijwilligster ging zij elke woensdag meewerken aan het onderhoud van het joodse kerkhof. Een grote steun en kracht ging uit van haar huwelijk met haar man die dit respecteerde en het levensbelang hiervan inzag. Hij stond haar terzijde waar dat nodig was. Ook vanuit het belang van hun kind bezien, was de betrokkenheid van beide ouders naar het erfgoed en naar het legaat van moeder belangrijk; deze werkte bevrijdend en gezond makend.

De bewerking en de ervaring van het legaat leveren een specifieke bijdrage voor de individuele vrijheid en scheppen tegelijk vitale bronnen naar de samenleving toe. Hierdoor verwerft men het volste recht om dit door te geven naar de toekomst.